

פתיחת דלתות ההיכל

שלמים ששחטן לפני פתיחת הדלתות

בגמרא בזבחים (נה): מובא דין מחודש:

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל - פסולין, שנאמר 'ושחטו פתח אהל מועד': בזמן שהוא פתוח, ולא בזמן שהוא נעול.

יש מקום לתהות על יסודו של הדין: מדוע פתיחת דלתות ההיכל כל כך חשובה?

להבנת העניין ניתן לצעוד בשני כיוונים מרכזיים:

1. פתיחת דלתות ההיכל יוצרת קישור להיכל. ניתן להבין זאת בשתי צורות:

א. מצד מעשה השחיטה - הקרבן חייב להיות מיוחס להיכל ולמקום השכינה.¹

ב. מצד הגדרת המקום - פתיחת הדלתות מקשרת בין העזרה להיכל, ובכך משדרגת את קדושת העזרה.

2. לפתיחת הדלתות בשעת העבודה משמעות עצמאית:

א. ייתכן שיסוד הדין בגזירת הכתוב נקודתית.

1 כפי שמצינו בשחיטת פרה אדומה הנעשית מחוץ לתחום המקדש, אך מכוונת כנגדו - כפי שפוסק הרמב"ם (הלכות פרה אדומה פ"ד ה"ד): "עד שיכוון כנגד ההיכל, ויהיה רואהו". במקרה זה לא מדובר על הגדרת קדושת המקום, אלא על ייחוס המעשה למקדש.

ב. ייתכן שפתיחת הדלתות מגדירה את יום העבודה במקדש, ועבודות הקרבן צריכות להיעשות ביום.²

השפת אמת מעלה נפקא מינה פשוטה בין ההסברים שהצענו:³

יש לעיין בהא דקיימא לן 'שלמים ששחטן קודם פתיחות דלתות ההיכל - פסולים', שנשחטו בהיכל [קודם פתיחות הדלתות] - אי כשרים, כיון דבפנים היא, או נימא דמכל מקום - גזירת הכתוב הוא דצריך להיות פתוחין, אף על גב דנשחטו בפנים. וצריך עיון.

אם צריך לקשור את העבודה או את מקום העבודה להיכל - עבודה בהיכל ודאי כשרה על אף ששערי סגורים, בעוד אם יסודו בגזירת הכתוב או בהגדרת יום העבודה, גם בהיכל עצמו לא ניתן לשחוט לפני פתיחת השערים.

נבחן את שאלתו לאור מספר סוגיות העוסקות בליבון הלכה זו.

א. בהמשך המסכת (סג.) רבי יוחנן טוען שניתן לשחוט שלמים בהיכל, ומנמק זאת בטיעון עקרוני:

אמר רבי יוחנן: שלמים ששחטן בהיכל - כשרים, שנאמר 'ושחטו פתח אהל מועד' - ולא יהא טפל חמור מן העיקר.

לדברי רבי יוחנן שחיטה בהיכל עצמו מיישמת את דרישות דין 'פתיחת דלתות ההיכל' ברמה גבוהה יותר מאשר במקרה הרגיל. ההיכל עצמו נחשב למקום מרכזי ועיקרי יותר לעניין שחיטת שלמים מאשר העזרה - אף כאשר דלתות ההיכל פתוחות.⁴ טענה זו אפשרית רק אם נבין שיסוד הדין הוא קישור העזרה להיכל, כך שוודאי שחיטה בהיכל עצמו לא פחות טובה.

2 משנה, מגילה פ"ב מ"ה.

3 מנחות ח: ד"ה שם שלמים.

4 הגמרא אף מעלה כי ברמה העקרונית סברת 'לא יהיה טפל חמור מן העיקר' מהווה סיבה להתיר אכילת קדשי קדשים בהיכל, כפי שנראה בהמשך העיון.

בנוסף לכך, מלבד היחס ההיררכי בין שני האגפים במקדש, ברור מקביעה זו כי ההיכל והעזרה הינם יחידות משלימות; כך עולה במפורש גם מדברי הרמב"ם בתארו את מצוות בניית בית המקדש:⁵

אלו הן הדברים שהן עיקר בבנין הבית: עושין בו קדש וקדש הקדשים, ויהיה לפני הקדש מקום אחד - והוא הנקרא 'אולם', ושלשתן נקראין 'היכל'.
ועושין מחיצה אחרת סביב להיכל - רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר, וכל המוקף במחיצה זו - שהוא כעין חצר אהל מועד - הוא הנקרא 'עזרה', והכל נקרא 'מקדש'.

בהלכה שלפנינו מציג הרמב"ם את מבנהו של המקדש, כאשר ההיכל (על שלושת חלקיו) והעזרה משלימים את תבניתו. שותפות זו במבנה המקדש מלמדת על זיקה עקרונית בין ההיכל לעזרה. סביר כי הדרישה לפתיחת שערי היכל בזמן עבודה, מצביעה על הצורך בנתינת ביטוי מעשי לזיקה בין שני החלקים.

ב. ייתכן שמהגמרא ביומא (סג.) ניתן להביא ראיה נוספת לכך שפתיחת דלתות ההיכל היא עיכוב עקרוני ומהותי:

שחטן בחוץ קודם שנפתחו דלתות ההיכל - פטור. מאי טעמא? מחוסר פתיחה כמחוסר מעשה דמי.

חיוב על שחוטי חוץ חל רק בבהמה הראויה להקרבה במקדש. על אף שברור מהלכה זו שהגדרת 'מחוסר מעשה' אינה כוללת רק חסרון בגוף הזבח ממש, מסתבר שהיא לא נאמרה ביחס לפסול טכני הנובע ממצב זמני במקדש, אם כי ייתכן שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים.⁶ נראה כי פסול טכני - כתנאי צדדי

5 הלכות בית הבחירה פ"א ה"ה.

6 יעויין בעל המאור (המאור הקטן, פסחים יד: בדפי הרי"ף) ובראב"ד על אתר בכתוב שם, החלוקים אם יש הבדל בין מחוסר מעשה בגוף הזבח לבין מחוסר מעשה חיצוני או לא. הראב"ד הסתמך על פסול השחיטה בדלתות סגורות כדי להוכיח שאין משמעות להבדל הזה. אולי הנקודה שאנחנו מעלים כאן היא בדיוק נקודת המחלוקת ביניהם: לפי הראב"ד פתיחת הדלתות איננה פגיעה במעשה השחיטה עצמו, אלא נתפסת כפסול חיצוני. לעומתו,

הנלמד מגזירת הכתוב, או משום שלא התחיל היום במקדש – אינו מגדיר את הבהמה ככזו שאינה ראויה להקרבה. אך נוכל להגדירה כך אם נבין שפתיחת הדלתות נועדה לבצע שינוי מהותי של קישור להיכל – בין אם מדובר על קישור מקום העבודה להיכל שכן כל עוד הדלתות סגורות יש חסרון בהגדרתו ובקדושתו, ובין אם מדובר על מעשה העבודה המקשר את הזבח להיכל ובכך משווה לו מעמד מסוים. בשני המקרים ייתכן שיש חסרון מהותי בזבח, אך לא כאשר מדובר על הגבלות צדדיות.

ג. הגמרא בובחים (נה): מעלה מספר שאלות בנוגע למצב בו שערי ההיכל פתוחים אך לא ניתן לראותם ממקום השחיטה בגין חציצה מסוימת. דיון זה תומך אף הוא בהבנה כי יסוד הדין הוא בקישור להיכל, ולא בעצם פתיחת השערים:

פשיטא - מוגף כנעול דמי. וילון מאי? אמר רבי זירא: הוא עצמו אין נעשה אלא כפתח פתוח. גובהה מאי?

הגמרא דנה במעמד של מספר דברים שמפריעים לקו ראייה רציף בין העזרה להיכל – אם יש בהם כדי לפסול את הקרבן או לא: (1) מוגף – כלומר: הדלתות סגורות אך לא נעולות. הגמרא קובעת בפשטות שמוגף כנעול; (2) וילון – הגמרא מתלבטת לגבי מעמדו, ומסיקה בסופו של דבר שאינו מעכב את הקרבת הקרבן; (3) גובהה – רש"י מפרש: "כגון תל או עץ מוטל כנגד הפתח, מפסיק בין פתח לשחיטה". הגמרא מתלבטת לגבי דין גובהה ולא מגיעה למסקנה חד משמעית בנושא.

נראה משתי השאלות הראשונות שאין צורך בראיית ההיכל מן העזרה באופן מעשי; די בכך שהדלתות פתוחות על אף שגורם כלשהו חוסם את שדה הראייה. וילון אמנם מסתירה אך הוא אינו מהווה חציצה או סתימה, ו"אינו חשוב אלא כפתח פתוח" כפי שמבאר רש"י, מכיוון שמלכתחילה לא בא כדי להגדיר

בעל המאור יכול להסביר שפתיחת הדלתות נועדה לשוות מעמד לזבח עצמו ולקשור אותו ואת עבודותיו להיכל, ולכן אם הדלתות סגורות יש בכך חסרון מעשה בגוף הזבח, שכן השחיטה עצמה נפסלה בכך. כמובן, ייתכן שמחלוקתם היא בהגדרת חסרון מעשה בגופו, ולא בהבנת דין 'פתיחת דלתות ההיכל'.

רשות חדשה, אלא "לצניעותא בעלמא עביר". בנוגע לגובהה קיימות נקודות אי בהירות רבות שמקשות על בירור הספק,⁷ וייתכן שזו הסיבה שהרמב"ם התעלם ממקרה זה בפסיקתו במשנה תורה.

אם יסוד הדין בהגדרת המקום נראה לומר כי הקשר בין ההיכל והעזרה הוא טבעי ומתבקש – שכן בסופו של דבר מדובר בשני מרכיבים של מכלול אחד. אם כן תפקיד פתיחת הדלתות הוא הסרת הציצה בין שני התחומים במקדש ובכך למזג ביניהם; להבנה זו, רק דברים קבועים וחשובים יהוו חיץ. לעומת זאת, אם נבין כי יסוד הדין במעשה השחיטה, סביר כי באופן בסיסי אין קשר ישיר בין מעשה השחיטה שבעזרה לבין ההיכל; תפקיד פתיחת הדלתות הוא יצירת זיקה להיכל על ידי אפיון מעשה השחיטה כמכוון לנוכח ההיכל. אם כן, גם מחיצות עראיות יותר יכולות לחצוץ ולפסול. נראה כי שאלות הגמרא סובבות סביב שתי אפשרויות אלו, ונוגעות להגדרת כל מקרה ומקרה.

קדושת היכל וקדושת העזרה

ראינו את ביטוייה והשלכותיה של הזיקה בין העזרה להיכל, אך יש לברר באופן מעמיק יותר את מערכת היחסים והתלות ביניהם. ההיררכיה ביניהם ביחס לקרבנות הוגדרה בדברי רבי יוחנן שהובא לעיל – ההיכל נחשב לעיקר ואילו העזרה טפלה לו. הגמרא מקשה על טענתו מכך שצריך לימוד מיוחד

7 מההגדרה 'תל' משמע שמדובר בגבשושית קבועה המסתירה את הפתח. קשה לדעת אם תל זה נמצא ממש בקרבת הפתח וחוסם אותו או את מרביתו באופן אובייקטיבי, או שמדובר בתל הנמצא בכל מקום שהוא בעזרה, גם בריחוק מסוים מן הפתח, ושאלת הגמרא היא לגבי מי ששחט מאחורי התל – שמסתיר לו את ההיכל באופן אישי. מאחר שרש"י בנוגע לוויילון הכניס לשיקולים להכשר השחיטה את מטרת הקמת החציצה, יש לבחון מה היו המטרות בהקמת התל הזה, כדי שיהיה אפשר לדון במעמדו ההלכתי. מעבר לשאלה הזו, השייכת גם ביחס תל וגם ביחס לעץ, לגבי עץ יש לברר גם אם מדובר בעץ מחובר או תלוש. כל השאלות הללו נשארו פתוחות, ועל פיהן ניתן לחלק בין שני המקרים שמביא רש"י. כמו כן, יש לשאול אם הגובהה הזו עשויה להתפנות או שהיא קבועה: מצד אחד אין בסוגיה שום רמז לכך שהיא אינה קבועה, אבל קצת משונה לדבר על תל קבוע באמצע העזרה.

מפסוק כדי להתיר לכהנים אכילת קדשים בהיכל – ואם בדרך כלל הכהנים אוכלים בעזרה, לא יהא ההיכל קל מן העזרה הטפלה לו. תשובת הגמרא אינה משנה את ההיררכיה הבסיסית אלא למעשה מחדדת אותה. הגמרא מסבירה שההיכל נחשב ל'מקום רבו' – לגביו יש מקום לומר, לולא הפסוק, שאין ראוי לאכול בו דווקא בשל מעלתו המיוחדת.

הדיון בנוגע לאכילת קדשים בהיכל מתעורר בעקבות מקרה בו "הקיפו עובדי כוכבים את העזרה", ולגביו מופיעה הדרשה המלמדת כי ניתן לאכול בהיכל.⁸ בביאורו על הסוגיה בזבחים (סג.) מעלה רש"י נקודה חשובה בבחינת היחס בין ההיכל לעזרה: "הקיפו עובדי כוכבים – למלחמה, ויורים חיצים ואבני בליסטראות לתוך העזרה". יש מקום לתהות אם רש"י בכוונה הקפיד שלא להזכיר מקרה בו הנכרים נכנסו לתוך העזרה ממש. ייתכן ויש מקום לדיוק כזה גם משימוש הלשון של הברייתא בגמרא – הנכרים 'הקיפו' את העזרה, ולא 'פרצו' אליה, ומשמע שהם עדיין עומדים בחוץ. אם דיוק זה נכון, ייתכן לומר שהיחס בין העזרה להיכל הוא דו-סטרי, כלומר: כמו שקדושת העזרה יונקת מההיכל, ופתיחת דלתות ההיכל מעניקה מקדושת ההיכל לעזרה – כך גם קדושת ההיכל תלויה, באופן שונה, בקדושת העזרה, ובמצב בו נתחללה העזרה – גם קדושת ההיכל בטלה.

אמנם בגמרא עבודה זרה (נב:) משתמע מדברי רש"י קצת אחרת. הסוגיה שם מדברת על חילול כלי המקדש על ידי גוים. בעל המאור והרמב"ן נחלקו אם החילול הוא חילול הנובע ממעילה או שיסודו בתהליך שונה.⁹ כך או כך, לדבריהם מדובר בחילול על ידי פעולה הנעשית בכלים עצמם, ולזה אין שום קשר לענייננו. אולם רש"י שם אומר:

דכתיב 'ובאו בה פריצים וחללוה' – מכיון שנכנסו עובדי כוכבים להיכל – יצאו כליו לחולין.

8 זבחים סג.; מנחות ח.:

9 שם כד: בדפי הרי"ף.

עולה מדברי רש"י שהכלים הם חלק מהמקדש, וחילולם נובע מחורבן המקדש וחילולו. מסוגיה זו משתמע שחורבן המקדש, על המשמעויות הכרוכות בכך, מתרחש רק משעת כניסת הנכרים להיכל וכניסתם לעזרה אינה מספיקה לכך, בשונה מדבריו בזבחים.

ביישוב הסתירה ניתן לחלק בין חילול קדושת המקדש וכליו – לגביו צריכים חורבן מוחלט וטוטאלי, לבין מניעת האכילה בהיכל – לגביה כל פגיעה משמעותית בעזרה אוסרת. אולי כיבוש העזרה נחשב לפגיעה בהיכל המונעת את אפשרות האכילה בו, אך עדיין אינו מספיק כדי לחלל את קדושתו לגמרי. חילוק כזה אמנם סביר, אבל אינו מוכח.¹⁰

מהותו של ההיכל

דין 'אש התמיד' עשוי לקדם אותנו שלב נוסף בהבנת היחס בין קדושת העזרה לקדושת היכל, ולסייע בהגדרת מהותו של ההיכל.

בנוגע לאופי דין 'אש התמיד' נחלקו הרמב"ם והראב"ד; הרמב"ם כתב:

נר מערבי שכבה - אין מדליקין אותו אחר דשנונו אלא ממזבח החיצון. אבל שאר הנרות, כל נר שכבה סוהן - מדליקו מנר חבירו.

הראב"ד שם חלק עליו, וטען שבמידה ונר אחד מנרות המנורה דולק – מדליקים ממנו את הנר המערבי. לדברי הרמב"ם מסתבר שלנר התמיד יש מעמד נבדל ותפקיד מיוחד ביחס לשאר נרות המנורה. ההקפדה על הדלקת הנר המערבי דווקא מאש התמיד שבמזבח החיצון משקפת עניין עקרוני. יש לזכור שבספר המצוות (עשה כ) ראה הרמב"ם את אש התמיד כאחד ממוקדי בניין הבית:

10 יש מקום להתלבט ביחס לכלים הנמצאים בעזרה: האם רש"י מציין כניסה להיכל כיוון שמדבר על השולחן, המנורה ומזבח הקטורת, אבל כלים הנמצאים בעזרה יתחללו כבר משעת כניסת הנכרים לעזרה, או שמא רק חורבן טוטאלי של כל המקדש מחלל בבת אחת את כל כלי המקדש?

11 הלכות תמידין ומוספין פ"ג ה"ג.

והמצוה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה, בו יהיה ההקרבה והבערת האש

תמיד...

אם מדליקים את הנר המערבי מאש התמיד בלבד, כנראה אף לו מיועד תפקיד בנוגע לתפקוד השוטף במקדש – בדומה לאש התמיד. לפי דרכנו נראה לומר שתפקידו הוא להדק את הקשר שבין העזרה ועבודתיה לבין ההיכל והשראת השכינה בו. על ידי נטילת האש מהמזבח החיצון שבעזרה אל הנר המערבי שבהיכל, מתקשרים העזרה וההיכל זה לזה. יש לשים לב לכך שבמקרה הזה הפעולה שנעשית בהיכל (הדלקת נר מערבי) זקוקה דווקא לעזרה (אש התמיד); מקור האש בנר המערבי הוא אש התמיד – לה העניק הרמב"ם חשיבות מיוחדת. נראה שהיחס בין ההיכל לעזרה אינו רק בין 'טפל' ל'עיקר' אלא מדובר ביחסי גומלים הדדיים שכל אזור תלוי וזקוק לקדושתו של השני. אמנם ברור שמבחינת קדושה והשראת השכינה ההיכל עדיף על העזרה; ממילא הדלקת הנר המערבי מאש התמיד עשויה ללמד על קישור בין שני המקומות אבל לא ניתן להכפיף את ההיכל לעזרה או להתייחס אליו כטפל לה.

הגמרא ביומא מתארת את מאפייני המקדש בימי שמעון הצדיק, בין היתר – דרך הנס שבנר המערבי:¹²

ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק - היה גורל עולה בימין. מכאן ואילך - פעמים עולה בימין, פעמים עולה בשמאל; והיה לשון של זהורית מלבין. מכאן ואילך - פעמים מלבין, פעמים אינו מלבין; והיה נר מערבי דולק. מכאן ואילך - פעמים דולק, פעמים כבה.

הגמרא בשבת (כב:) מסבירה את חשיבותו ומהותו של הנר המערבי; הנר מעיד על השראת השכינה בישראל:

אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל! מאי עדות? אמר רב: זו נר מערבי, שנותן בה שמן כמדת חברותיה - וממנה היה מדליק, ובה היה מסיים.

12 יומא לט.; דברים דומים מובאים בתוספתא לסוטה (פי"ג ה"ז).

נראה כי ההלכה מבקשת לקשר בין הנר המערבי ובין אש התמיד שבעזרה, ובאופן רחב יותר ההלכה מבקשת לקשר בין העזרה לבין ההיכל בו שורה השכינה. סביר לאור סוגיות אלו שגם הראב"ד סבר שהנר המערבי מיוחד משאר הנרות, אלא שלדבריו חשיבותו יונקת משאר נרות המנורה כאשר הוא מהווה פסגה והעצמה שלהם, ואינו נבדל מהם לחלוטין.

הסוגיות שראינו עד כה הדגישו את הזיקה בין ההיכל והעזרה. אולם ישנו גם צד שני ליחס בין שני חלקי המקדש: בעיון 'דם חטאת הנכנס להיכל' (עמ' 331) נראה כי שזריקת דם של חטאת חיצונה בהיכל פוסלת את הקרבן. דין זה מבלטי דווקא את ההפרדה בין ההיכל והעזרה.

לאור זאת נראה שקיימת דואליות בנוגע לעבודת הקרבנות בהיכל: מצד אחד, כמקום עיקרי להשראת השכינה, ההיכל אינו מיועד להקרבת קרבנות. למרות זאת, הקרבנות שבעזרה צריכים להיות מכוונים כלפי אותה השראת שכינה שבפנים וכפי שמבאר המשך חכמה:¹³

הענין, דצריך להיות עבודה דוקא במקום התגלות א-לוהותו יתברך - לייחד העבודה למקור המקורין, לא לכח נפרד וכיוצא בזה, חלילה.

הדרישה להרחיק את עבודות הקרבנות מההיכל ולקיימן בעזרה ניתנת להסברים שונים:

1. ההיכל מוגדר כ"מקום רבו" (מנחות ט.), ומן הראוי להימנע מעבודה במקום רבו - גם אם העבודות צריכות להיות מכוונות לשם, כאמור.
2. עבודת הקרבן שאנו מביאים כבני אדם צריכה להיעשות במקום מקודש אבל קרוב אלינו, כלומר: העזרה. ההיכל הוא מקום השראת השכינה, וכניסתנו אליו מוגבלת - ועבודה שם עלולה ליצור ריחוק בין מביא הקרבן לבין הקרבן, שמטרתו כשמו - לקרב.

3. הקב"ה אינו אוכל או מריח את הקרבנות שאנו מביאים למקדש. כדי להבליט את הנקודה הזאת, אנו מקריבים ואוכלים בחוץ, ולא במקום מושבו של הקב"ה במקדש. על אף שלחם הפנים נמצא בהיכל על השולחן,¹⁴ אכילתו והקטרת הלבונה שעליו נעשות בחוץ.

הצעות אלו אינן סותרות זו את זו, וייתכן שבכולן יש מן האמת.

היקף הדין

לאחר שליבנו את הזיקה ההדדית בין ההיכל לעזרה ואת מהותם ואופיים של שני חלקי המקדש, נחזור לדין 'פתיחת דלתות ההיכל' ונדון בהיקפו. למעשה הגמרא מזכירה בפירוש רק פעולת שחיטה של קרבן שלמים, אך ניתן לראות בכך דוגמה בעלמא, ויש לדון בנוגע לפעולות הקרבה נוספות ולסוגי קרבנות אחרים.

הדיון בנוגע להיקף ההלכה משפיע אף על הבנת את אופיה ומשמעותה. במידה ומדובר בהלכה רחבה המתייחסת למקרים רבים, נראה שמדובר בהלכה יסודית בהגדרת העזרה. קיים חיסרון מסוים בקדושת העזרה כל עוד דלתות ההיכל אינן פתוחות. מאידך, במידה ומדובר בדין מוגבל הקיים רק בשחיטת שלמים, מסתבר כי יסוד הדין הוא בדרישות נקודתיות הקיימות בנוגע לקרבנות מסוימים. סביר שיסוד הדין במקרה זה בדרישות הנוגעות למעשה העבודה: יש לקשר את עבודת הקרבנות להיכל בו שורה השכינה, אך ייתכן בהחלט גם שיסוד הדין בהגדרת המקום: פתיחת דלתות ההיכל מוסיפה נופך מסוים לקדושת העזרה הנדרש בהקשר מסוים, אך אין חיסרון מהותי בקדושת העזרה בזמן שהדלתות סגורות. כמו כן, ייתכן שלמרות שפתיחת דלתות ההיכל מגדירה את קדושת העזרה באופן בסיסי, סגירת הדלתות תשפיע רק על שחיטת קרבן שלמים בגלל הבדלים נקודתיים בין שחיטת שלמים ושאר העבודות. נעמוד

14 בעין 'מנורה ושולחן' (עמ' 65) נציע כי מהות הנחת לחם הפנים על השולחן היא השלמת צורת השולחן, כך שאף כאן לא מתבצעת פעולת הקרבה בתוך ההיכל.

על הבדלים אלו בהמשך.

סוגי העבודות

בגמרא נזכרה כאמור רק השחיטה כפעולה הפסולה לפני פתיחת דלתות ההיכל. תוספות ביומא התייחסו לשאלה מה הדין בשאר העבודות:¹⁵

והא דלא פסלין בשמעתא משום דהוי קודם פתיחת דלתות ההיכל - יש לומר דלא מיפסל אלא בשחיטה, כדכתיב 'ושחטו', אבל במליקה וקמיצה - לא.

מדברי תוספות משמע שרק שחיטה נפסלת כשהדלתות סגורות, אבל כל שאר העבודות מותרות קודם לפתיחת שערי ההיכל. המשך חכמה (ויקרא ג, ב) מסביר שבנוגע להקטרה ניתן להקל מפני שהשחיטה נעשתה מול ההיכל, ומכאן ואילך "כל העושה - על דעת ראשונה הוא עושה". אמנם סברה זו מועילה בנוגע להקטרה, אך אין בה בכדי להסביר את ההבחנה בין שחיטה לבין מליקה וקמיצה, שהן פעולות הפותחות את תהליך ההקרבה ולא קודמת להן שחיטה.

סוגי הקרבנות

הראשונים נחלקו האם דין 'פתיחת דלתות ההיכל' קיים בכל הקרבנות או רק בשלמים. רש"י מפרש שהדין מתייחס רק לשלמים:¹⁶

וההוא דאיזהו מקומן - שלמים דוקא קאמר, משום דכתיב בהו 'ושחטו פתח אהל מועד', ולא יליף שאר קדשים מינייהו.

כך מופיע גם בדברי הרמב"ם:¹⁷

שלמים ששחטן קודם שיפתחו דלתות ההיכל - פסולין, שנאמר 'פתח אהל

15 כט. ד"ה אלא.

16 זבחים סא. ד"ה ושני מקומות.

17 הלכות מעשה הקרבנות פ"ה ה"ה.

מועד': בזמן שפתוח.

אבל מדברי תוספות נראה שדין זה חל בכל הקרבנות:¹⁸

תמיד של שחר נמי בעי פתיחת דלתות ההיכל, כדתן בתמיד נשחט - לא היה תמיד נשחט עד שהיה שומע קול שער שנפתח.

תוספות מניחים ששחיטת התמיד נאסרה קודם לפתיחת הדלתות, ומוכיחים זאת ממשנה במסכת תמיד. על אף שהוכחת תוספות אינה מוחצת,¹⁹ מצד הסברה שיטתם מתבקשת - מדוע שלמים המוגדרים כקדשים קלים יהיו חמורים מקדשי קדשים?²⁰ אולם מצד שני, לא ברור לפי שיטת תוספות מדוע הגמרא עוסקת דווקא בשלמים.

18 עירובין ב. ד"ה שלמים. תוספות שם מקשים מדוע נדרש מקור מיוחד לפסול שחיטת שלמים לפני פתיחת שערי היכל; הרי קרבן התמיד קודם לשאר הקרבנות, והוא עצמו נשחט לאחר פתיחת שערי היכל.

19 תוספות מוכיחים את טענתם המרכזית, שדין 'פתיחת דלתות ההיכל' שייך גם בתמיד של שחר, ממשנה במסכת תמיד (פ"ג מ"ז) המתארת את סדר העבודה במקדש. במשנה מתואר ששחיטת התמיד לא התבצעה "עד שהיה שומע קול שער שנפתח", כך שבפשטות פתיחת שערי ההיכל קדמה לשחיטת התמיד.

אולם מדברי הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (פ"ו ה"א) משמע ששחיטת התמיד ופתיחת הדלתות נעשו בבת אחת. אם הדלתות נפתחו במקביל לשחיטה, חלק ממנה נעשה בעוד השערים אינם פתוחים - ואין מקום לדיוק תוספות. כמו כן, מאותה המשנה בהקשרה הכולל ניתן להבין כי פתיחת הדלתות נעשתה באותה שעה לצורך הטבת הנרות ומזבח הקטורת שבהיכל, ואינה נוגעת כלל לדיני שחיטת התמיד.

20 בסמוך יובא הסבר לכך לאור היחס בין דין 'צפון' לדיננו. הסבר חלופי לייחודיותם של השלמים מובא בחידושי רבינו אליקים למסכת יומא (סב: ד"ה שלמים ששחטם): "משום דשלמים הוו דורון, והמביא דורון צריך להביאו לפני אדונו שמביאו לו! הכא נמי לפיכך צריך שיהו דלתות ההיכל פתוחין, ולהכי נקט שלמים". אולם צריך עיון רב בדבריו, שכן גם עולה נקראת דורון (חולין ה:). מעבר לכך טענתו שלשלמים נחשבים לדורון מחודשת, שכן לא מצאנו ביטויים והשלכות נוספות להגדרת השלמים כדורון - אם כי הדבר מופיע ברש"י (זבחים כט: ד"ה דלאו בני הרצאה) ובמפרש למסכת נזיר (מה. ד"ה ת"ר).

בסוף דבריו אומר רבינו אליקים "ולהכי נקט שלמים". ייתכן שמשמעות חתימה זו היא שרבינו אליקים בא להסביר את השימוש בלשון 'שלמים', משום שקרבן זה הינו האב-טיפוס לשאר הקרבנות בנוגע בהקשר זה - על אף שלמעשה הדין תקף בכל הקרבנות, והדבר

ייתכן וניתן לענות על קושיות אלו על פי פירושו של האבן עזרא על הפסוק העוסק בשחיטת קדשי קדשים:²¹

‘לפני ה’: כמו עולת הצאן, ‘על ירך המזבח צפונה’: כנגד השלחן.

לפי האבן עזרא, תוכן הדרישה לשחוט את קדשי הקדשים ‘לפני ה’ מתפרשת כבר בתורה עצמה בפסוקים העוסקים בעולת הצאן, בהם פירט הכתוב את דרישתו לשחוט ‘על ירך המזבח צפונה לפני ה’ (פסוק יא). בביאור משמעותו של דין זה כותב האבן עזרא ששחיטה כזו היא ‘כנגד השולחן’. כנראה לדעתו המזבח נמצא בדרום,²² וממילא שחיטה בצפון היא מול ההיכל.²³ הדרישה לשחוט קדשי קדשים בצפון באה לקשור בין הבהמה להיכל.

בפשטות משמע שדרישה זו יתירה על דרישת פתיחת דלתות ההיכל שבשלמים, ולא מהווה תחליף לה, שכן מסתבר שאם דלתות ההיכל סגורות, פוקע הקשר בין צפון העזרה לבין השולחן וההיכל! ייתכן וכך הבינו תוספות, ואם כן ניתן להסביר את התייחסות הגמרא דווקא לשלמים כחידוש: אפילו בשלמים קיימת דרישה לקשור בין הבהמה להיכל, אם כי הקישור להיכל המתקיים בקדשי קודשים הינו ברמה גבוהה יותר, שהרי שם נדרשת גם שחיטה בצפון כנגד השולחן.

אמנם, המשך חכמה והנצי”ב הבינו כי הסבר האבן עזרא תואם את שיטת רש”י והרמב”ם שרק בשלמים שחיטה בזמן שהשערים סגורים פסולה.²⁴ הם

צריך תלמוד.

21 ויקרא א', ה.

22 יעויין בסוגיה בזבחים (נח).

23 ניתן לומר שהאבן עזרא כותב ‘כנגד השלחן’ בדווקא, אבל אז היה זה הסבר שבפני עצמו טעון הסבר - למה לשחוט כנגד השולחן? בין כך ובין כך, ברור שהאבן עזרא רוצה לקשור את שחיטת קדשי קדשים להיכל או לחפץ הנמצא בתוך ההיכל, כך שהדין שלנו בהמשך בהשוואת דין זה לדין ‘פתיחת דלתות ההיכל’ בשלמים תקף, *mutatis mutandis* בניסוח ‘מול השולחן’ או ‘מול ההיכל’.

24 משך חכמה, שמות כ”ט, יא; הנצי”ב העמק דבר, ויקרא ג', ב.

הסבירו כי דין צפון משמש כתחליף לפתיחת דלתות ההיכל – מאחר שקדשיו קדשים נשחטים בצפון מתקיים קשר ברור בינם לבין ההיכל, ואין צורך בפתיחת דלתות ההיכל. דווקא בשלמים, בהם אין קשר כזה, קיים הצורך בפתיחת דלתות ההיכל.²⁵

ראינו כי לשיטות רבות דין 'פתיחת דלתות ההיכל' מצטמצם למקרים ספורים, דבר המקשה על ההבנה כי פתיחת השערים היא תנאי יסודי בהגדרת קדושת העזרה. אולם לפי המשך חכמה והנצי"ב, ניתן למתן את הקושי, משום שבצפון קיים קישור מובנה להיכל וקדושת המקום שלימה אף כאשר הדלתות סגורות. גם בנוגע להבנה כי יסוד דין 'פתיחת דלתות ההיכל' הוא בשיוך הקרבן ועבודותיו להיכל, יש לטיעונים הצדדיים שעלו בחלק זה משמעות. על אף שניתן לומר שייחוס הקרבן להיכל הינו דין הממוקד לשחיטת שלמים בלבד, ייתכן שבסודו הוא נוגע לשלל קרבנות ועבודות רבות אלא שגורמים צדדיים שונים – 'כל העושה על דעת ראשונה הוא עושה'; מליקה ביד כהן; דין 'צפון' בקדש קדשים – מגיעים לתוצאה הרצויה ללא פתיחת הדלתות, כך שלמעשה השלכותיו של הדין מצומצמות.

אופי דין 'צפון'

פירוש האחרונים בדברי האבן עזרא ביחס לדין צפון מראה כי ייתכן שקיימת הקבלה בין שני הדינים, שהרי צפון משמש כתחליף לפתיחת דלתות. לאור זאת יש לברר את אופי דין 'צפון', בדומה לשאלה המרכזית שהעלנו בנוגע לפתיחת דלתות ההיכל. יש לדון האם איכותו של צפון נובעת ממעלה מיוחדת

25 יש להסתפק אם הצמצום של רש"י והרמב"ם לשלמים ממעט גם בכור, מעשר ופסח או רק חטאת, אשם ועולה. מהסוגיה ביומא (ג.ס.) ומדברי הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פי"ח הי"ב) יוצא שפסח טעון פתיחת דלתות היכל רק שלא בזמנו, כאשר הוא נחשב כשלמים. מסקנה זו מעמידה בסימן שאלה את הסברם של הנצי"ב והמשך חכמה, שכן מצד אחד אין בקרבנות אלו דין צפון, אך במקביל אין בהם חיוב פתיחת דלתות היכל.

הקיימת בו עצמו, או שמא אין משמעות עצמאית לצפון מלבד היותו סמל וקישור לאלמנט אחר בעל מעלה גדולה, למשל ההיכל. האבן עזרא הבין כמו האפשרות האחרונה, והסביר שמשמעות דין 'צפון' היא עמידה לפני ה', בגלל ההקבלה שמיקום זה יוצר לשולחן שבהיכל.

נראה שהדבר תלוי בשאלה אם גם ההיכל נחשב לצפון; אם הצפון משקף עמידה לפני ה', הרי שהקירבה המשמעותית יותר הקיימת בהיכל ודאי תועיל; אך אם לצפון יש משמעות עצמאית, שחיטה בהיכל שלא בצפון תהיה פסולה.

בהקשר זה הגמרא בזבחים (ד) קובעת שהולכה היא עבודה שניתן לבטלה – שכן "אם רצה, שוחט בצד המזבח וזורק".²⁶ בהמשך (יד) קובעת הגמרא שהולכת דם חטאות הפנימיות אל תוך ההיכל היא פעולה שאי אפשר לבטלה, ורש"י שם (ד"ה שאי אפשר) מבאר שזה כיוון ש"לאו אורח ארעא לשחוט בהיכל".²⁷ לדעת רש"י אין פסול הלכתי בשחיטה בהיכל, אלא שהדבר אינו ראוי.

השיטה מקובצת שם (אות ג) מסביר אחרת: "וחטאת בעי צפון, ובהיכל לא הוי צפון". לפי דברי השיטה מקובצת, שחיטת חטאת פנימית בהיכל היא שחיטה שלא במקומה, והקרוב ייפסל בשחיטה כזו.

הדרך הפשוטה להבין את מחלוקת הראשונים היא, שלפי רש"י הדרישה לשחוט בצפון נועדה לקשור בין השחיטה להיכל, וממילא "לא יהיה טפל חמור מן העיקר", וגם אם יש סיבות טובות שלא לשחוט בהיכל אין הן פוסלות שחיטה כזו. לפי השיטה מקובצת, לעומת זאת, דרישה זו היא דין במעשה השחיטה, ואין לה כלל קשר להיכל.

נראה כי לשאלה זו יש הקבלות כבר במשנה ובגמרא. דיון הגמרא בזבחים (יד) האם שחיטה בין האולם והמזבח נחשבת כשחיטה בצפון עשוי להיות מקביל

26 רש"י שם, ד"ה הולכה.

27 תוספות (זבחים סג. ד"ה שכן) דנו בדברי רש"י הללו. יעויין עוד בדברי הקרן אורה (יד. ד"ה רש"י בד"ה), שנטה לקבל את עמדת השיטה מקובצת שתובא להלן.

למחלוקת בנוגע להיכל. ביטוי נוסף ומודגש למחלוקת זו עולה ממחלוקת התנאים האם ניתן לשחוט בחלק הדרומי של המזבח:²⁸

קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח - רבי יוסי אומר: כאילו נשחטו בצפון; רבי יוסי בר יהודה אומר: מחצי המזבח ולצפון - כצפון, מחצי המזבח ולדרום - כדרום.

לפי רבי יוסי, שראש המזבח זהה לצפון, נראה שהצפון הוא מקום מקודש יותר, ובכך מודגש שהקרבתו היא לה', וראש המזבח יכול להיות תחליף לצפון מבחינה זו. את שיטת רבי יוסי בר יהודה, המקפיד לשחוט דווקא בצפון, ניתן להסביר בשתי דרכים:

1. לדעתו קיימת דרישה לקשור בין הקרבן להיכל, ולמרות שהמזבח הוא מקום מקודש - הוא אינו מול ההיכל.

2. לדעתו ישנה דרישה מיוחדת לשחוט בצפון.²⁹

אם נבין שיסוד שיטתו הוא באיכות המסוימת הקיימת לצפון כשלעצמו מבלי קשר להיכל, דברי השיטה מקובצת תואמים היטב את גישתו.

דרישת צפון בקרבן העוף

קרבן העוף אינו טעון מליקה דווקא בצפון.³⁰ צריך עיון מה הגורם להבדל בין קרבן העוף לקרבן בהמה בהקשר זה. אם נתפוס שהדרישה לשחוט בצפון

28 משנה, זבחים פ"ו מ"א.

29 יעויין בכנסת הראשונים (זבחים נח. הערה ג'), שדן בדין 'ירך המזבח צפונה' ביחס לקבלה. לדעתו מקום הזריקה צריך להיות מקום הקבלה. אך זה נכון במידה והדרישה הזו נועדה לקשור בין העבודה שבעזרה להיכל, אך במידה ומדובר בגזירת הכתוב - ניתן להגבילה לשחיטה בלבד. כמו כן, יעויין להלן בדברי המשך חכמה על "כל העושה - על דעת ראשונה הוא עושה".

30 יעויין במשנה בזבחים (פ"ו מ"ב), בגמרא במנחות (נו.) וברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ז ה"ט).

היא גזירת הכתוב מקומית, ניתן לחלק בין מליקה לשחיטה. אך במידה ונדבק בהבנה שהשחיטה בצפון נועדה לקשור בין העבודה שבעזרה לבין ההיכל או לבין השולחן – קשה יהיה להבין את ההבחנה בין עוף לבהמה. ייתכן וכיוון שמליקה היא עבודה ייחודית לקדשים (לעומת שחיטת בהמות – שקיימת גם בקדשים וגם בחולין) לא צריך להדגיש את הקשר של עבודה זו להיכל או לשולחן – ברור שהעוף הזה מוקרב לה', מעצם הפעולה הייחודית הנוהגת בו, וניתן לוותר על הדרישה לעבוד בצפון; לחילופין, ייתכן ומטרה זו מושגת בכך שדווקא כהן כשר למליקה, בניגוד לשחיטה הכשרה בזר.

סיכום

הדרישה לפתוח את דלתות ההיכל בעת שחיטת השלמים מאפשרת להבין כי העזרה וההיכל הם שני מרכיבים באותו המכלול – המקדש, והקרבת הקרבנות שנעשות בעזרה צריכה להיות קשורה באופן מהותי להשראת השכינה שבהיכל.

הבנה כזו תחייב אותנו לראות את הדרישה הזו כהתוויית דרך עקרונית בעולם המקדש בכלל. ניתן למצוא ביטויים לתפיסה כזו, בהרחבת הפעולות ובהרחבת הקרבנות לגביהם דרישה זו קיימת. כיוון זה מסתבר גם אם ישנו קשר בין נר התמיד לאש התמיד, שאינם קרבנות, ולכן קשר כזה ישקף עיקרון-על המלמד על מערך היחסים בין חלקי המקדש השונים. תפיסה אחרת, שתראה את הדרישה הזו כדרישה נקודתית ומצומצמת, לא תוכל להרחיב אותה מעבר ללימוד הספציפי בפסוקים ביחס לשחיטת שלמים.

גם לאחר ביסוס עמדה עקרונית בנוגע לפתיחת דלתות ההיכל, חשוב לזכור כי בסופו של דבר מדובר בשני מרכיבים שונים של המקדש, ואין לטשטש את הגבולות הברורים החוצצים ביניהם; אף על פי שדעתו של המקריב מכוונת כלפי פנים, ופתיחת דלתות ההיכל מוכיחה זאת, הרי שההקרבה עצמה נעשית בחוץ, ועשייתה בפנים עלולה לפסול את הקרבן.

